

Maurice Gilbert: *Učitelji mudrosti govore: Izreke, Job, Kohelet, Ben Sirah, Salomonova mudrost, Sarajevo: Katolički bogoslovni fakultet - Zagreb, Glas Koncila, 2021.*

U izdanju Katoličkog bogoslovnog fakulteta Univerziteta u Sarajevu te suizdanju Glasa Koncila iz Zagreba izašla je 2020. godine knjiga iz biblijske mudrosne literature naslovljena *Učitelji mudrosti govore: Izreke, Job, Kohelet, Ben Sirah, Salomonova mudrost* i namijenjena prvenstveno studentima teologije. Autor priručnika je veoma priznat biblijski stručnjak Maurice Gilbert. Riječ je o isusovcu iz Belgije koji predaje mudrosnu literaturu na crkvenim učilištima od 1970-ih godina. Bio je profesor na Katoličkom sveučilištu u Louvainu, Papinskom biblijskom institutu u Rimu, Francuskoj biblijskoj i arheološkoj školi u Jeruzalemu. Ovaj kratak pregled njegova znanstvenog djelovanja pokazuje da se radi o vrhunskom stručnjaku za biblijsku mudrosnu literaturu te prvoklasnom autoritetu s tog biblijskog područja. Moglo bi se bez ustezanja reći da se radi o jednom od najvećih živućih autoriteta u svijetu što se tiče biblijske mudrosne literature.

Ova knjiga, kao što i sam autor Maurice Gilbert ističe u predgovoru, želi biti „drukčija od uobičajenih uvoda u mudrosnu biblijsku literaturu“. U njoj se željelo ponuditi „predstavljanje i komentar najvaž-

nijih tekstova biblijskih mudrosnih knjiga, bez opširnih bilješki i bez dodavanja znanstvenog aparata“. Razlog takvu pristupu je što autor smatra da „suočavanje čitatelja sa samim tekstovima vrijedi više negoli generičke sinteze, osobito zato što mudrosni tekstovi Staroga zavjeta imaju trajan utjecaj kako na teologiju, tako i na duhovni život“.

Knjiga *Učitelji mudrosti govore* je podijeljena u pet cjelina, s tim da je na početku uvod (str. 9-19). U uvodu se govori o razlozima sve većeg zanimanja za biblijsku mudrost. A to su: do sada je mudrosna literatura u liturgijama Crkava bila malo zapostavljena (što bi trebalo ispraviti); a drugi razlog je činjenica da su otkrića u posljednja dva stoljeća pokazala sve bogatstvo mudrosnih tekstova, počevši od Bliskog do Srednjeg istoka (mudrosni tekstovi iz Egipta, zatim Mezopotamije, preko kumranskih zapisa). Utjecaj grčke filozofske misli, koji je snažno oblikovao zapadnu kulturu, bio je razlog „da je mudrost Biblije bila uvijek manje razumljiva“ i da je pala „u drugi plan“. Takav stav bio je prisutan donedavno, „sve dok novo svjetlo, koje su doprinijela upravo citirana otkrića, nije počelo favorizirati pristup biblijskoj mudrosti“. Nakon toga, autor govori o „razlozima“ uvrštenja pojedinih biblijskih knjiga u mudrosni korpus, u koji on smješta sljedeće biblijske knjige: Knjiga o Jobu; Knjiga Izreka; Knjiga Propovjednikova;

Knjiga Mudrosti; Knjiga Sirahova.

Nakon uvoda (str. 9-19) autor počinje sa širim predstavljanjem svake pojedine mudrosne knjige, čitanjem njezinih najvažnijih dijelova te isticanjem mudrosnog odjeka pojedine knjige u Novome zavjetu. Prva knjiga o kojoj se govori je knjiga Mudrih izreka (str. 21-58). Zašto autor prvo komentira knjigu Mudrih izreka, nije objašnjeno. Naime, biblijski poredak bi očekivao da se prvo tumači knjiga o Jobu, no očito je autor imao svoje razloge zašto prvo tumači knjigu Mudrih izreka. Poglavlje je strukturirano tako da se prvo govori o strukturi knjige Mudrih izreka, zatim o Salomonovoj ulozi u sastavljanju knjige, gdje se ističe da su osobe s njegova dvora „načinile materijalnu zbirku mudrih izreka“, a da su „mudraci iz vremena nakon egzila podarili knjigu Mudrih izreka te takozvanim Salomonovim zbirkama dali konačni oblik koji poznajemo danas“. Zatim se obrađuje povijest nastanka izreka što je naslovljeno „Od obrade izreke do zbirke“, gdje se ističe da je svaka izreka anonimna te da se ne može znati tko ju je prvi formulirao. Zatim se govori o „Obrađenim argumentima“ gdje se ističe da se mudraci knjige Mudrih izreka nisu bavili prirodnom znanošću, nego ih je prvenstveno zanimao čovjek te su se usredotočili na njegove odnose: s autoritetima, s kraljem, s obitelji. Mudraci obrađuju i teme sreće, osobnog zrenja,

uspjeha u životu, ograničenosti ljudskog znanja, straha Božjega te odnosa mudrosti i straha Božjega. Autor nakon toga donosi naslov „Susret s tuđinskim mudrostima“ gdje se pravi paralela između izraelske mudrosti te egipatske mudrosti analizirajući tekstove iz Izr 22,17 – 23,14 i Amenemopeove egipatske mudrosti. Radi se o rukopisu koji je u britanski muzej donesen iz Egipta 1888. godine, a objavljen 1923. godine. Autor zaključuje da se ne može „negirati Amenemopeov utjecaj na Izraelove mudrace“, ali isto tako da se izraelski mudraci nisu pokazali apsolutno podložnima, budući da je mudrost internacionalna i to ostavlja svakom pravo da bude originalan i autentičan autor mudroslovnih tekstova. Autor obrađuje i druge tekstove koji su nastali pod utjecajem neizraelske kulture, poput Agurove molitve (Izr 30,7-9) te Lemuelovih izreka (Izr 31,1-9). Nakon toga autor obrađuje prvih devet poglavlja knjige Mudrih izreka. Razlog tomu je što „se radi o najmlađem dijelu knjige. Ono je djelo izdavača iz poslijesužanjskog vremena.“ Posebno se obrađuje 8. i 9. poglavlje knjige Mudrih izreka gdje se govori o Mudrosti. Posljednji podnaslov obrađuje temu vrsne žene (Izr 31,10-31). U zaključku ovog poglavlja ponavlja se tvrdnja da je knjiga Mudrih izreka „zbir mudrosnih dokumenata različita podrijetla“ gdje su ujedinjena „mnoga sto-

ljeća mudrosti“, gdje su ujedinjeni mnogi autori, od kojih „svi nisu pripadali izraelskom narodu. To čini od knjige Mudrih izreka kompendij zadivljujućeg raznovrsja.“

Autor nakon toga obrađuje knjigu Jobovu (str. 61-102) koja je jedno od „remek-djela svjetske književnosti“. Autor na početku nastoji odgovoriti na pitanje tko je Job, tj. tko je autor ove biblijske knjige. Zatim se predstavlja središnja tema, a to je može li se ostati postojan i ispravan kada nadođe nesreća; može li se opravdati kušnja i zašto se ona obara na pravednika; zašto pravednik trpi? A tema trpljenja prisutna je i u Starome zavjetu gdje se priznaje vrijednost patnje budući da ona poziva na obraćenje, da otkriva dubinu srđaca. Autor se zatim okreće temi patnje kako je na nju gledano u Egiptu te zaključuje da su oni u svojoj obradi patnje „daleko od biblijskog remek-djela“. Nakon toga se obrađuje plan Jobove knjige, koja sadržava: proslav u prozi (Job 1 - 2); te glavni dio knjige (Job 3,1 - 42,6) i na kraju epilog u prozi (Job 42,7-16). Što se tiče književne vrste, autor smatra da je knjiga o Jobu srodna dvjema književnim vrstama: raspravi i procesu. U drugom dijelu ovog odsjeka autor donosi kratak komentar Jobove knjige, i to veći dio, iako ne sve. Naime, bira određene teme, kao što su: Proslav, Jobov početni monolog, Elifaz progovara, a Job odgovara, druga dva govora koja Job upravlja Bogu, nada se ponovno rađa, gdje

prebiva mudrost, Jobova završna apologija te Jahve odgovara Jobu, kao i epilog. U zaključku autor se pita: Pod kojim je vidom ova knjiga zaista mudrosna, što nam ona kaže danas i kako je kršćanin može čitati u svjetlu vjere? Na postavljena pitanja daje i odgovor. Ona je mudrosni spis po svojem „esencijalnom sadržaju“ jer se u središtu rasprave nalazi „čovjekov moralni život“. Što nam knjiga kaže danas? Odgovor je na to pitanje da knjiga postavlja temeljno pitanje: Kako objasniti nevolju koja pogađa nedužnoga? Kako je prihvatiti? „Milosni je dar s neba kada trpeći pravednik odbija biti predmetom oplakivanja“, kada mu „Gospodin otkrije svoju blizinu i prisutnost“ te „brižnost koja je nerazumljiva čovjeku“. Prihvaćajući takvu poruku, Job obnavlja mir srca, „ali ipak ostaje misterij patnje nevinoga“. No, Job je uvjeren da „smisao Božje pravde nije unutar njegova dosega“ i da mu Gospodin na „tajanstven način ostaje blizak“. I na koncu da je mudrost „za onoga tko trpi bez razloga, a da nije zaslužio tu patnju, ustrajati u strahu Gospodnjem, u poniznome klanjanju njegovoj šutnji i držati se daleko od zloće“. A odgovor na treće pitanje kako je gledati u svjetlu vjere, autor ističe sljedeće: ovu knjigu treba gledati u svjetlu Krista jer oni koji trpe bez svoje krivnje, mogu svoje patnje gledati u svjetlu Krista koji je isto tako trpio bez svoje krivnje. I bez obzira na nedobiveni odgovor

zašto patnja, čovjek koji pati može suobličiti svoju muku Isusovoj mucu na križu te osobnu patnju „staviti u službu dobra ljudskome rodu ujedinjujući je s patnjom Raspetoga“.

Treći dio knjige čini razrada knjige Propovjednikove (str. 105-131) ili, kako se ovdje preferira, Koheletove. U početku se pokušava dati odgovor na pitanje tko je autor knjige, zatim tko je izdavač, vrijeme kada je napisana te temeljne teme ove knjige. Temeljnim temama pripadaju: tema ispraznosti; plod našeg rada bježi nam iz ruku; na ovoj zemlji pravda nije odgovarajuće podvrgnuta sudu; čovjek ne može spoznati kako Bog djeluje; život je kratak, a smrt je zasjeda. Za Propovjednika, rješenje za takav „životni debakl“ jest okretanje malim, jednostavnim radostima sadašnjeg trenutka. Ali to ne znači okretanju razuzdanim užicima. „Nema veće radosti od dvoje ili jednog para koji se voli; raditi svoj posao radosno ... otkriti u ovoj prividnoj sreći na zemlji Božji dar koji ne treba podcijeniti, također je vrlo velika mudrost.“ Drugi dio odsjeka čini komentar određenih ulomaka, i to Prop 1,4-11; 3,1-14; 4,17 - 5,6; 11,7 - 12,7. Na kraju se u zaključku ističe da ova knjiga potiče na „promišljanje. Tu autor čisti tolike ljudske težnje i iluzije“.

Četvrti dio knjige čini razrada Knjige Sirahove (str. 133-202), koja se ovdje naziva Mudrost Ben Siraha. Ni ovdje autor ne donosi razlog zašto prvo komentira knjigu Sira-

hovu, a ne prvo knjigu Mudrosti jer je u katoličkim tiskanim izdanjima Svetog pisma uobičajeno knjiga Mudrosti ispred knjige Sirahove. U početku se raspravlja o samom nastanku teksta knjige Sirahove te se ističe da je prvo nastala na hebrejskom jeziku, a onda je prevedena na grčki te je ta grčka verzija „najbolji i najvjerniji pisani svjedok izvornog djela“. Djelo je u prvim stoljećima prevedeno i na latinski i na sirijski jezik, a njime su se u prvim stoljećima služili i Židovi i kršćani. Govori se i o prihvaćanju ili neprihvaćanju ove knjige u kanon svetih knjiga od strane kršćana, s jedne strane i Židova, s druge strane; zatim o problemu samog teksta jer postoji i dulja i kraća verzija knjige Sirahove. Uz ovo, daju se sažeto i ostale informacije o djelu: autoru, vremenu pisanja, povijesnom kontekstu, strukturi knjige. Nakon tih osnovnih informacija o djelu, autor prelazi na analiziranje samo nekih najvažnijih dijelova knjige Sirahove. Obrađuje teme: o mudrosti i strahu Božjem; o ulozi mudraca u društvu i njenoj obvezi zauzimati se za mudrost; o tome kako mudrac moli; o obrani siromaha i stavu čovjekove slobode pred Gospodinom; o pozivu grešniku da se obrati. Autor se uglavnom oslanja na kraći grčki tekst (s tim da ponekad analizira i dulji tekst, kao i izvorni hebrejski tekst). To radi zbog toga da bi studenti mogli „razumjeti svu ćudljivost ovoga kompliciranog djela, ali i njegovu pitomu stranu“.

Posljednji dio proučava knjigu Mudrosti (str. 205-233), za koju se ovdje uglavnom koristi formulacija „Salomonova mudrost“. Uvodne informacije o samoj knjizi su vrlo kratke, samo dvije stranice (str. 205-206). Ističe se da se radi o knjizi koja je do nas došla preko Septuaginte. Književna vrsta ovog djela je zapravo eulogija, tj. pohvala, a napisana je u ritmičkoj prozi te nalikuje pjesništvu. Smatra se da je napisana 30-ih godina prije Krista. Nakon ovih kratkih uvodnih informacija autor prelazi na analiziranje pojedinih ulomaka knjige Mudrosti, prvenstveno ulomaka koji su „za nas od većeg značenja“.

Na kraju ovog djela autor donosi zaključak (str. 235-245) gdje sažima temeljne teze mudrosne literature: koja je poruka svake pojedine knjige; kakvim su književnim stilom pisane; kojim su jezikom pisane; koje je podrijetlo pojedinih ulomaka; o vjeri mudraca i njihovu gledanju na stvaranje i povijest, kao i na ćudoređe i retribuciju.

Na kraju se donosi bibliografija (str. 247-248), indeks biblijskih citata (str. 251-266), te indeks imena i pojmova (str. 269-271).

Knjigu su prevela dvojica profesora na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Sarajevu. Iako nije precizirano tko je što prevodio, za pretpostaviti da je veći dio preveo profesor Dubravko Turalija koji i predaje navedenu građu i koji je i završio studij biblistike. Koji opseg

i koje sve dijelove je preveo drugi profesor, Hrvoje Kalem, a kojem uža specijalnost nije biblijska teologija, nego fundamentalna (te djelom i dogmatska) teologija, nije naznačeno. Budući da su obojica svoj poslijediplomski studij (bilo cjelovito, bilo djelomično) proveli u Italiji u Rimu, dobri su poznavatelji talijanskog jezika, tako da su kompetentni prevoditelji i poznavatelji materije.

Uspoređujući naslov izvornika s kojeg je prevedeno ovo djelo, može se uočiti da prevoditelji nisu „robovali“ izvornim izričajima, nego su si dali slobodu „preoblikovanja“ određenih formulacija. Naime, izvornik je naslovljen: *La sapienza del cielo. Proverbi, Giobbe, Qohèlet, Siracide, Sapienza*, a prevoditelji nisu izričaj „La sapienza del cielo“ preveli s (recimo) „mudrost s neba“, nego „učitelji mudrosti govore“. Ujedno izričaj Qohèlet nisu preveli uobičajenim nazivom biblijske knjige u hrvatskim izdanjima Biblije, a to je „Propovjednik“, nego se koristi alternativni izričaj Kohelet. I ne samo to nego se i uobičajena kratica za knjigu Propovjednikovu (Prop) zamjenjuje kraticom Koh. Uz to, se i „službeni“ (KS-ov) prijevod „ispravlja“ i koristi riječ Kohelet tamo gdje se koristi riječ Propovjednik (vidi str. 108). Još je neuobičajenije što su izričaj „Siracide“ preveli s Ben Sirah, a ne, kao što je to uobičajeno u hrvatskoj biblijskoj praksi, „Knjiga Sirahova“ ili samo „Sirah“. Slično je da se ne ko-

risti uobičajeniji izraz „Knjiga Mudrosti“ ili samo „Mudrost“, nego se pridodaje oznaka „Salomonova mudrost“. A uobičajenoj biblijskoj knjizi „Mudre izreke“ ispuštaju pridjev „mudre“ te naslovljavaju samo „Izreke“ (barem u naslovu). Sve to pokazuje da prevoditelji nisu „robovali“ uobičajenim izrazima, nego su bili slobodni u odabiru termina.

Iako je knjiga izašla u nizu „Priručnici“ te bi se moglo zaključiti da je knjiga i pisana da bude „priručnik“ studentima teologije, to se teško može reći iz stila i načina izlaganja. Ova knjiga nije klasični „priručnik“, nego je ona samo, kako i sam autor tvrdi, pripomoć „mnogim laicima, bogoslovima i svećenicima da s većom pažnjom mogu pratiti i bolje razumjeti bogatstvo mudraca Staroga zavjeta“.

Ovo je svakako vrlo vrijedno izdanje i „priručnik“ o biblijskoj mudrosnoj literaturi. Ne bi se ni u kojem slučaju smjelo zaboraviti i ne spomenuti još jedno vrlo vrijedno izdanje istinskog sveučilišnog priručnika na hrvatskom jeziku o biblijskoj mudrosnoj literaturi, a to je djelo Ante Popovića, *Mudrosne i poetske knjige: Knjiga o Jobu; Knjiga Psalama; Knjiga Izreka; Knjiga Propovjednikova; Pjesma nad pjesmama; Knjiga Mudrosti; Knjiga Sirahova*. Ta dva priručnika nisu ni u kojem slučaju „u sukobu“, nego se lijepo nadopunjuju.

Darko Tomašević

Mato Zovkić, *Jakovljeva poslanica. Prijevod i komentar, Sarajevo: Katolički bogoslovni fakultet – Zagreb: Glas Koncila, 2021.*

Suočavanje s gotovo svim temama koje su od davnina predstavljale, nekada manje nekada više, ne samo poteškoće nego i ključnu poruku Jakovljeve poslanice, temeljna je odrednica knjige dr. Zovkića. Djelo kompetentno i uspješno donosi selektiranu i kritički obrađenu građu na koju se nadodiđuju autorove smislene opservacije i posljedični zaključci. Knjiga *Jakovljeva poslanica...* donosi novi duh u hrvatski teološki eter i neće propustiti potaknuti ne samo nova promišljanja nego i nove rasprave.

Uz predgovor, knjiga izlaže tri velike cjeline, a to su „Uvod u Jakovljevu poslanicu“, „Prijevod Jakovljeve poslanice s grčkog“ te „Komentar“ cijele knjige.

„Uvod“ je predstavljen kao *status quaestionis* (str. 13-77), u kojima autor konzultira impresivan broj kako starijih, tako i najnovijih komentara. Ono na što svraća pažnju u ovome dijelu, jest primjena Jakovljeve poslanice u odgoju i napretku Crkve gdje, od patristike pa sve do najrecentnijih dokumenata učiteljstva, predano i pristalo izlaže ne samo načela nego i primjenljivost konkretiziranog biblijskog teksta u svrhu vjerničkoga životnoga djelokruga.